

nak rendelt nyitott színekbe terelték őket. Mindenki-
nek be kellett szolgáltatni az összes aranyát, értékeit a
csendőőröknek. Ez nem érintette az árvaháziakat. A ta-
nárok azt mondták, mostantól fogva nem felelősek ér-
tük. Mindenki a maga ura. Próbáljanak összetartani.
Hamarosan vonatra teszik őket, az úticél ismeretlen.
Minden reggel nyolc órakor a tábor mind a tizenegye-
zer lakója felsorakozott egy nagy téren, ahol névsoro-
kat olvastak föl. Akinek a nevét olvasták, annak fogni
kellett a batyuját, kimenni a sorompóig, és felszállni a
vonatokra. Senki nem tudta, hogy a vonatok hová
mennek. Kilencéves volt.

Nagy üstökben főzték az ételt, legtöbbször tarho-
nyás vagy főtt krumplit. A névsorolvasás után lehetett
játszani, ismerősöket keresni. A bátyja rátalált az any-
jukra. Ekkor elhagyták a többi gyereket, és hozzá csat-
lakoztak. Ha már ekkora a córasz, maradjanak együtt.
Sok szó, magyarázat nem esett. A nyitott színekben
aludtak, nyár volt, nem fáztak. Napközben csatangol-
tak, fogócskáztak, bujócskáztak a többi gyerekkel. Ő az
apja nyomába eredt, de egy ismerős bácsitól megtud-
ta, hogy egy másik gyülekezési pontra vitték. Ha sze-
rencsējük van, s Isten úgy akarja, valamiképpen össze-
találkoznak. Két és fél hetet töltöttek a téglagyárban.
A téglagyár Szeged külvárosában állt. Jó háromne-
gyed órát kellett gyalogolniuk a töltés mellett, a nyílt
vágányokon, amikor a kakastollasok kihajtották őket a
Rókusi pályaudvarra. Nem mentek gyorsan. A sor két
oldalán tíz-tíz méternyire haladtak a csendőőrök, s egy
szót sem szóltak hozzájuk. A pályaudvarra megérkez-
ve látott először idegen katonákat. Szürke egyenruhát
viseltek, és kerek sapkát ellenzővel. A felnőttek azt
mondták: „németek.” A vagonoknak tolóajtajuk volt, s
mindegyiken nagy betűkkel ez állt: MÁV. A férfiak
előrementek, elvették mindenkinek a csomagját, belül
a vagonban körös-körül rakták, s aztán azokra ültek.
Nyolcvan lehetett egy vagonban. Csak egy ablakuk
volt, azt is berácsolták. A vagonokat kívülről lelaka-
tolták.

Három napig nem nyitották ki az ajtót. A szükségle-
tüket úgy végezték, hogy a magukkal hozott lábasok-
ba pipiltek vagy nagydolgoztak, s azt lötyintették ki
az ablak résein. Nem sok szó esett, mindenki magába
roskadt. Inkább kiabáltak, veszekedtek. Kivetkőztek
emberi mivoltukból. Rondákat mondtak egymásra,
lökdösődtek. Leginkább a hely miatt ölték egymást.
Ha valaki kinyújtotta a lábát, ha megérintette a mási-
kat. Azt kiabálták: „Levegőt! Levegőt!” Meg hogy fáj a
hasuk, pisilni kell, bűdös van. Az anyjuk száraz kenye-
ret adott nekik, és szegedi vörös paprikát. Amíg tar-
tott, azt ették.

A harmadik nap reggelén megállt a vonat, és elhú-
ták a tolóajtókat. Akkor látott először halottakat és
őrült embereket. Kérdezte a bátyját, „ezek miért nem
mozognak?” Azt felelte, ezek holtak. Odament az
egyikhez, mert meg akarta nézni, milyen a halál. Ho-
gyan néz ki az ember, akire már nem lehet azt monda-
ni, hogy él. A bátyja utána jött, mert nem akarja hogy,
lassa a leesett állakat, az eltorzult arcokat.
Egy mezőn állt meg a vonat. Elvégezheték a dolgukat.
Kút is akadt, s lehetett vizet venni onnan. Nagy volt a
sor, mindenki igyekezett tisztálkodni, ruhát váltani.
Akkor látott életében először meztelen embert. Odajött
a bátyja, és rátett a szemére egy inget. Itt már a szürke-

ruhások őrizték őket. A beszédjüket nem értette, de
voltak, akik igen, és szóba elegyedtek velük. Akiknek
sikerült ékszeret rejtegetniük, elcserélték kenyérré.
Nem viselkedtek durván. Három-négy óra múlva
visszaterelték őket a vagonokba. Még másfél napig
mentek. Aztán megint megállt a vonat. Akkor azt
mondták a felnőttek, hogy Hegyeshalomnál vannak.
Elkezdték sírni, jajveszékélni, hogy most Németor-
szágba viszik őket. Nagyon sok vágány torlódott egy-
más mellé. Egy város vagy falu tornyai látszódtak
messziről. Német katonák nyüzsögtek a vagonok kö-
rül. Nem volt szabad leülniük vagy a dolgukat végez-
ni, nehogy összepiszkítsák a vágányokat. Egy fiatal,
harminc-negyven év körüli férfit láttak, barna öltöny-
ben, barna kalapban és ballonkabátban. Ez a férfi be-
szélt a német tisztekkel. Valahonnan civil ruhás embe-
rek kerültek elő, akik kitakarították a vagonokat. Egy-
másfél órát tarthatott mindez. Visszaterelték őket
ugyanazokba a vagonokba, amelyeket addigra tisztára
puoltak. Sőt: a padlójukat leszórták szalmával. A cso-
magjaikat felzsúfolták egészen a mennyezetig, és léce-
ket szorítottak eléjük keresztbe, hogy le ne essenek. Le
lehetett ülni a szalmára. És mentek tovább.

Még kilenc órát tartott az utazás. Bécsben ért véget. Át
kellett gyalogolniuk az egész városon. Elhaladtak egy
hatalmas búcsú mellett. Akkor látott először óriáskere-
ket, körhintát és körbe galoppozó falovakat. A mulato-
zó emberek megálltak és nézték őket. Voltak, akik tört
magyarsággal azt mondták: „Itt viszik a zsidókat.” Az
üzleteken a feliratokat furcsa betűkkel írták, s egyikü-
ket sem tudta elolvasni.

Egy nagy gyárhoz érkeztek. Ott papundekli cé-
székben rizses húst adtak nekik. A felnőttek meg el-
kezdték beszélni, hogy egy svéd arisztokrata megvette
az egész vonatszerelvényt, ezért kerültek ide, külön-
ben sokkal rosszabb sorsra jutottak volna. Minden reg-
gel teát kaptak, és egy szelet kenyeret. Ebédre krump-
lit vagy rizst, hozzá virslit. Azt mondták, lóhúsból van,
de mindenki megette. Szürke ruhás vöröskeresztes
nők jöttek. Minden szürke volt rajtuk: a ruhájuk, a fi-
tyulájuk, a szemük. Csak a fityulájukon viritott egy vö-
rös kereszt. Fertőtlenítettek, mindenkinek a ruhájába
befújtak valamit. A gyerekeket megsimogatták.
Pricceken, szalmazsákokon aludtak. Három napig
tartózkodtak ezen a helyen.

Megint jöttek a német katonák, és utasítottak, hogy
szedjék össze a holmijukat, és átvitték őket egy gyár-
városba. Hatalmas gyárcsarnokokba kvártélyozták be
őket. Három-négyszáz embert egy terembe. Három-
emeletes ágyakat tettek beléjük, szalmazsákokkal. A
családok mind választottak maguknak helyet. Mondta
a bátyjának: „Misukám, Apunak itt kell lennie, meg
kell keresnünk.” Azt felelte: „Fél anyut egyedül hagy-
ni.” Fogta a hátizsákját, és addig keresgélt az embertö-
megben, amíg tényleg megtalálta az apját. Éppen a
Spilmann bácsival és az Iván bácsival beszélgetett.
Kérte: csatlakozzon hozzájuk. Beleegyezett. Édesany-
ját soha nem hallotta szépen beszélni az apjával. Min-
dig csak csúnyákat mondott neki: „Bár törné ki a nya-
kát, dögöljön meg, mit akar tőle” – ilyesmiket. Nem
mintha hozzájuk kedves lett volna. „Add ide ezt, tedd
oda azt, hozd ide, fogd meg!” Ennyi. Azt mondta az
anyjának: „Az összes család együtt van. Legalább most
legyenek együtt. Ha nem egyezik bele, elmegy az apjá-

val.” Valaki rászólt az anyjára: „Nem szégyenli magát, ilyen bajban vannak, s most is székírozza a kislányát? Még most is azon jár az esze, hogy marja az urát, ahelyett, hogy összetartaná.” Nem volt más választása: beleegyezett. Így, először és utoljára; együtt volt a család.

Elhelyezkedtek, jöttek a németek egy Weiszfeld Elek nevű tolmáccsal, aki debreceni volt, mert sokan kerültek melléjük Debrecenből. Ő rendelkezett, hogy életkor szerint sorba kell állni. Mert kor szerint fogják beszoztani a munkát. Tizenkét éves kortól 12 órát kell naponta dolgozni. Vasárnap csak reggel hattól délután kettőig. Nem szabad semmit be- és kivinni a gyár területéről. Aki ellátja rendesen a munkáját, annak nem lesz semmi bántódása. A tizenkét éven aluli gyerekeknek a gépek tisztogatása és a hulladék összegyűjtése lesz a dolga. Az új, négycsöves „Tigris” típusú ágyúkon fognak dolgozni, amelyek hernyótalpakra szerelve lövik le majd a szövetséges repülőgépeket. A tíz éven aluliak munkaképességét egyénileg bírálják el. Az öt éven aluliakra idősebb nők fognak vigyázni egy elkülönített helyen.

Először WC-takarítás volt a dolga. Minden lakóterem végéről egy lépcsőház nyílt, ahol tizennégy WC-kagylót helyeztek el. Megszabták, mikor menjenek a nők, és mikor a férfiak. Lassan őszre fordult és hidegre váltott az idő. A németek megengedték, hogy a gyárban apró kályhákat fabrikáljanak, a csöveket kidugták az ablakon. Minden tíz ágyra jutott egy kályha. A mosakodáshoz egy nagy üstben forralták a vizet. Az lett a feladata, hogy ellenőrizze; aki forró vizet mert, hozott-e ugyanannyi hideget vödörben? Az apja a vasöntőknél dolgozott, anyja fűrógépnél, a bátyja apróbb alkatrészeket csiszolgatott. Minden héten jöttek a vörös keresztű nővérek. Kiosztottak egy-egy szappant, a gyerekeknek egy evőkanál marmaládét és egy kocka vaját. A napot egy darab kenyérral kezdték, ebédet egy órakor kaptak. A németek nagyon ügyeltek a tisztaságra, napjában többször is felsorakoztatták őket az ágyak mellett. Volt betegszoba is, egy Geszti nevű orvos tartott ügyeletet. Két gyerek is ott született, hallották a kiabálást, majd a gyereksírást. A németek nem akarták, hogy a nőknek meglegyen a havibajuk, és hogy több gyerek is szülessen. Akkor nem lehetett tudni, miért, de az összes nőnek egyszerre maradt el a havibaja. Később, csak Pozsonyban derült ki, miért. A Vörös keresztűnél kikérdezték az asszonyokat. Sokuknak ott volt a férjük, és sem nem estek teherbe, sem nem jött meg nekik. Valamit tettek az ételükbe. És soha többé nem lehetett gyerekük. Neki sem.

Különösebb bajuk nem esett. Ő mosott az egész családjárá, s amikor látták, milyen ügyes, a Spilmann bácsi és az Iván bácsi is neki adta a ruháját kimosni, aztán az ezredes úr is, aki nagy ember volt a magyar hadseregben, de kicsapták, és melléjük került. „Keresett” vele néhány szelet kenyeret. Lopott a konyháról krumplihaját, sőt néha egész krumpli is akadt. Lassan ragadt rá valami a német nyelvből, így többször meghallotta, mikor szállítanak a verembe krumplit. A katonák puskás kordonnal vették körül, mert rajtuk kívül dolgoztak ott orosz és görög foglyok is, akik mindig nagyon éhesek voltak, és tartani lehetett attól, hogy megrohanják a szállítmányt. A copfos kislánynak néha sikerült átbújni a csizmák alatt.

Elrongyolt ruhákban, pusztá kézzel tölték az orosz foglyok a vagonokat, az apja igyekezett kapcsolatba lépni velük, mert az előző háborúból tudott egy kicsit oroszul. De inkább csak neki mutogatta őket: „Ezek az oroszok, akik hadban állnak a németekkel. Nemcsak itt sorstársak. Talán ők lesznek a felszabadítók.” Sokat beszélt az emberi természetről. S hogy milyen büszke rá, hogy mos az apjára és annak barátaira. Meg fogja segíteni az Isten. Nem lesz soha elveszett ember. Sokszor hiszi majd, hogy lezuhan, de valaki mindig visszatartja. Akármilyen magasról esik, nem töri össze magát. Ezt véssé jól az eszébe. Amikor a lúg kiette a kezét, azt mondta: „Csukja be a szemét, és gondoljon arra, hogy a keze egészséges, nem csíp, nem fáj.” Az apja nehezen lélegzett. Bronchitise volt. Az udvaron összeszedte a füvet, fölforrósította, és a mellére tette, az könnyített valamit. Az anyja megtagadta, hogy kivigye utána reggel a fazekat, az is az ő dolga volt. Az anyja csak magával törődött. „Haza” jött a munkából, és lefeküdt. Neki kellett elkerítenie az ágyát pokróccal, hogy sötét legyen, ha éjszakás műszakban dolgozott. Elválasztotta magát az apjától. A mama felül aludt a bátyjával, ő meg az apjával alul. Esténként a tizen- vagy huszonéves fiatalok a terem egyik sarkában estegetek adtak. Verseket szavaltak, kabarétréfákat tanultak be. Az apja azt mondta róluk, hogy alacsony nívójúak. Így ő sem nevetett velük.

Az anyja nagyon beteg lett. Megfázott, és homloküreg-gyulladást kapott. Az egész teste égett a forróságtól. Az orvos megvizsgálta, és azt mondta, hogy menthetetlen. Nincs orvosság. De azért betette a betegszobába. Tél volt. Leszaladt az udvarra, két lepedőt belemártott a hóba, és abba csavarta az anyját. Mintha egy hangot hallott volna, amely azt mondja, „fogjon két lepedőt, mártsa be a hóba, és csavarja bele az édesanyját.” Mintha elaludt volna egy pár pillanatra. Amikor magához tért, így is tett. Összetekert még két plédet buroknak, s még egy forró rongyot is tapasztott a beteg homlokára. Három napra rá jött hozzá Geszti doktor, és újságolta, hogy az anyja jobban van. Isteni csoda. Lehajolt, megcsókolta a homlokát, és azt mondta. „Ő egy kisangyal.” Az anyja hamarosan visszament a munkába.

Szaporodtak a szirénák, a bombák. Végül a gyárat is leállították. Nagyon sokan meghaltak. Az életben maradtakat vonatra rakták, és Strasshoffba szállították, vagy száz kilométernyire Bécstől. Ott nem dolgoztak, lengyelek voltak a felvigyázók, és alig kaptak enni, s ha igen, valami bűdös lötytyöt, amit dörgeműzének hívtak. Akinek maradt ereje, kiment az egyik barakkból a másikba. Heverték a tetvek között. Ő és a bátyja kilopódtak marharépat lopni. Egy ilyen alkalommal elszivített a fejük felett egy ágyúgolyó. Szerencsére a bátyja elbotlott egy vasdarabon, s ő utánaesett. Ez volt az első lövés. Két-három napig tartott a harc a tábor körül pár száz méterre. A rabok a kerítésnél nézték. Aztán elárasztották a más egyenruhások a tábor. A felnőttek azt mondták: „oroszok”. Legtöbben kerek kucsmát viseltek. Azt mondták: „szabadok vagytok, mehettek, ahová akartok.” Sokan szedelődözni kezdtek. Ami maradt a dolgaikból - hátizsák, batyu -, a vállukra kötözték. Felderítették, hogy egy tele szerelvény vesztegel a tábor közelében. A frontra kellett volna mennie, de fölrobbantották előle a síneket, s azok az

égnek meredtek. Pálinka, csizma és marmaládé volt benne. Az emberek megrohanták a vagonokat. Jöttek az oroszok, és lövöldözni kezdtek. A csizmákhoz és a pálinkához nem nyúlhattak. Csak a marmaládéhoz. Találtak még cukrot és szójababot. Az emberek cibálták a zsákmányt, tülekedtek, verekedtek, átkozódtak, egymást taposták. Mindenki vitte, amihez hozzáfért, fazékban, köcsögben, puszta kézben. A lekvár hatalmas hordókban állt. A tetejüket feltörték. Mindenki merni akart belőle. Ő is szeretett volna. S ahogy felcsimpaszkodott a peremére, a nagy lökdösődésben egyenesen belefordult a lekvárba. A bátyja elkezdett kiabálni segítségért. Megfogta a copfját. De a többiek ahelyett, hogy kiemelték volna, csak tovább szedték a lekvárt, csak jobban tolták lefelé. Már az orra, szája tele volt. Majdnem megfulladt. A bátyja üvöltött: „A húga, a húga megfullad.” Néhányan észhez tértek, és kirángatták a lekvárból. Már nem tudott lélegezni. A bátyja kinyalta a szeméből, a szájából a lekvárt, hogy levegőt vehessen. Csípte nagyon. Aztán bedugta a hóba, hogy megmosdassa. Azóta látni sem kívánja a lekvárt semmiféle formában. Pedig befőz minden évben dzsemet, de nem adhatnak olyan kincset, hogy megkóstolja, úgy megundorodott tőle egy egész életre. Ismét jöttek az oroszok, hogy lányokra, asszonyokra lenne szükségük krumplicuoláshoz. Sírva jöttek vissza, mert megerőszakolták őket.

A bátyja kiment a táborból, és szerzett egy kis kézi szekeret. Feltették rá az összes holmit. Az apja nem akart velük menni. „Fáradt, nem bírná az utat.” Ezt mondta. A bátyja határozott: azonnal indulni kell. Apjuk azt mondta, hogy talán két-három hét múlva találkoznak. Megvárja a vonatot.

Az anyjukkal hármásban indultak el. Egy idő után azt mondta a bátyja, hogy az anyjuk elfáradt; üljön a kocsiba. Ketten húzták, tolták. Széles országúton haladtak, sokadmagukkal. A harcok és a lövöldözések még nem ültek el. S volt, hogy beleszaladtak a frontba. Bebújtak egy bozótba. Utánuk jöttek az orosz katonák, és elvitték az anyjukat. A bátyja kiabált, harapott. Kapott egy nagy pofont. Az oroszok azt mondták a nőnek - mert nemcsak az anyját vitték el -, hogy aki nem ellenkezik, annak nem lesz bántódása. Ő beleegyezett, és visszajött. Akik nem egyeztek bele, azokat megverték, majd ketten erőszakkal lefogták, a harmadik pedig elintézte.

Ilyet később is látott. Egy pajtába menekültek vagy századmagukkal, mind strasshoffiak. Nők, férfiak, gyerekek. A felnőttek azt mondták, húzódjanak be abba a pajtába, mert bekerültek a tűzvonalba. Reggelre meglátják, tisztul-e a helyzet, s hogy tovább lehet-e menni.

Szaladtak, mert már többeket eltaláltak az eltévedt golyók. Oda, a pajtába jöttek utánuk az orosz katonák. Lefogták a lányokat. Fegyverrel körbevették a többieket, hogy ne avatkozzanak közbe. Le kellett venni a bugyit, és felemelni a szoknyát. Vagy letéperték őket. Az anyja, ha akart volna sem tudott volna ellenkezni. Jobban tette, hogy beleegyezett. Ilyen szempontból nem hibáztatja. Felkelt, felöltözött és visszafeküdt közéjük. Az anyjától korábban is utálkozott, de attól a perctől fogva még jobban. Tisztátalannak látta. S maga a dolog is megszűnt neki akkor. Totál. A nők sírtak, jajveszéltek. Az egyik huszti lány tudott velük beszél-

ni oroszul. Ki tudja miért; elengedték. Az úton találkozott két árvaházi lánnyal. Tizenhárom és tizennégy évesek voltak. Őket is megerőszakolták. Az egyik megbolondult, a másikat soha többé nem hallotta beszélni. Megnémult a sokktól. Pozsonyban átadták őket a vöröskeresztnek. Csoportokban aludtak az útmenti bozótokban, és mindig megtámadták a nőket. Megfogták az anyjuk kezét, az elment velük. A bátyja bejárt a házakhoz ételmezt zabrálni. Láttak döglött lovat, elkéült katonákat. Egyszer sikerült egy tyúkot fognia. Egy néptelen parasztházban az anyjuk lekopasztotta, megfőzte. Összeszedett ott mindenféle szép ruhát. Fésűt, ollót meg valami bundafélét. Amíg eljutottak Pozsonyig, sokan meghaltak, mert az országút többször a tűzvonalba esett. A város szélén vártak a Vöröskereszt emberei. Leállították, s útba igazították őket; hol kapnak szállást, ételmezt, hol kérdezik ki őket. Azt mondták: vége a háborúnak, mehet mindenki haza, a saját városába.

Néhány napot időztek Pozsonyban. Egy nap szóltak, hogy legyenek a pályaudvaron reggel fél hétkor, mert vonat indul Budapestre. Marhavagonok, és szintén zsidók utaztak bennük. De nem összeszűfolva. Le lehetett ülni, vagy kinyújtózni. Budapesten egy zsidó kereskedelmi iskolába helyezték el őket. Enni adtak. Jöttek az emberek a táborokból. Meséltek. Sírtak. Enni adtak. Az anyja elcserélte a segélyként kiutalt cukrot és konzerveket pénzre, és vonatjegyet vett rajta. Így tettek még néhányan szegediek. Rendes vonat volt, a kupékban ülőhelyekkel. Igaz, nem lehetett leülni, mert annyira tömve voltak a szerelvények emberrel és batyuval. Megérkeztek a Rókusi pályaudvarra. Gyalog vonultak be a városba. Az emberek összesűgtak mögöttük: „Megjöttek a zsidók.” „Hazajöttek, és vissza kell majd adni a lakásokat, a házakat, a dolgokat.”

PETERDI GÁBOR FESTMÉNYE
(RÉZ MIHÁLY REPRODUKCIÓJA)